3 1761 07311850 7

Halushchyns'kyi, Mykhailo
Narodnia osvita

LC
5256
U42G34
1920

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА ПРОСВІТИ

Ч. 2.

МИХАЙЛО ГАЛУЩИНСЬКИЙ

НАРОДНЯ ОСВІТА Й ВИХОВАННЯ НАРОДУ

МЕТОДИ Й ЦІЛИ.

ЛЬВІВ, 1920.

LC
5256
U42G34
1920

З ДРУКАРНІ СТАВРОПИГИСЬКОГО ІНСТИТУТУ
під управою Ю. Сидорака.

Вступні уваги.

Пускаючи в світ отсей нарис народньої освіти й народнього виховання, не думаю подавати теоретичні уваги, які доводили би конечности роботи між народом. На становищі потреби й конечности такої праці стоїть загал наших робітників на народній ниві. Всі вони працюють: кождий по своїм силам і по своїм розумінню, кождий по своїй добрій волі. У всякого иншій мотив, їзза якого посвячує себе праці для народа. Один хоче відплатити те, що побрав через школу й науку, другий їзза почуття суспільної відповідальности, иншій тому, бо мусить працювати й інакше не може. Надто є мотиви етичні, національні і політичні. А всі вони змагають до одного, завершуються в однім, щоби приспішувати зрілість народа, підготовляти його до відповідного уживання своїх прав, створити із народа культурну одиницю, що має також вложити дещо до загально-людського поступу.

Воєнні часи переконали нас у потребі сильної, інтензивної праці над народом. Як тілько покінчиться воєнне лихоліття, треба буде негайно забратися до неї із збільшеною енергією. Якнебудь уложаться відносини, то ніколи не наступить такий час, в якім могли би ми сказати слова: „досить праці!“ Мияк бачимо, що якраз серед народів, які мали досі свою державу, найбільше було працьовників на полі народньої освіти, що якраз серед тих народів праця над народньою освітою і вихованням була як найгарніше зорґанізована. Що більше! Ті працьовники не ставили своєї роботи в залежність від держави. Павло Наторп, творець суспільної педаґоґіки, каже: „Суспільно-просвітна робота повинна стояти на гордім платонівськім принціпі впливати на перебудову самої держави. Тоді, розуміється, не може бути й думки поставити себе в зависимість від тої держави“.

Маючи те на увазі, задумав я подати кілька способів, як братися практично до роботи над народньою освітою. З тою метою використав я наш і чужий досвід, опертий на дійсних фактах.

В менших розмірах появилося дещо із тут напечатаного в „Нашій Меті“ з 1919 р. Після перероблення і доповнення матеріялу подаю його в отсій книжочці.

А коли хто прочитає отсю книжку і заохочений стане вводити в діло кинені тут уваги, не від річи буде пригадати дві ради, конечно потрібні для успішного ведення діла. Перша рада: Не треба зараз завтра ждати овочів, коли нині посіялося. Під тим оглядом поповнюємо дуже часто промахи. Хочемо зараз висліду роботи, а тимчасом вислід прийде згодом. Тому випливом першої ради є друга: Не дайся зневірити!

З тими двома радами, в повнім довірю у як найкращий успіх — пускаю в світ отсю книжечку.

І. Народні читання.

Одним із важних питань, які займають тих, що хочуть ожи-вити читальняний рух по селах та містах, є питання, як ула-джувати народні читання. Найважніші практичні вказівки під тим оглядом подав Борис Грінченко. Два десятки літ з накладом минуло, як він поміщував в „Зорі“ статті „Про українську книжку на селі“ і ввів перший назву „на-родні читання“. Розумів він читання літературного твору (опо-відання, поезій і т. п.) ширшій громаді зібраних людей. Опісля помістив цілий ряд заміток на ту тему в „Новій Громаді“, що виходила в Київі в р. 1906. Говорить він і про те, яке вражіння оставляє на селі „Кобзар“ Шевченка, як приймаються сільськими слухачами писання Куліша, як читаються на селі історичні книжки і навіть твори світової літератури в українських пере-кладах. Все те автор зібрав і ще чимало матеріялу додав у своїм многоважнім творі: „Перед широким світом“, що появився в Київі 1907 р. З сею працею великого трудовника належить познакомитися кождому, хто лише хоче попирати на селі практично книжку. Тут зібраний багатий досвід людини, що своїми ділами доводила, що в українськім селі прийметься кожда книжка, лише треба її відповідно подати і обзнакомити з нею слухачів. Я певний, що його приклад і вказання дороги, як улаштовувати се, мусів вилинути на других — взятися за той спосіб народньої освіти. І мені доводилося в передвоєннім часі поробити деякі проби та прийти до дуже гарних вислідів.

Будь в читальні, будь иншим практикованим способом за-повідається людям, щоби в означеним дні зійшлися на те, щоби послухати якої гарної повісти або оповідання. Найліпше нада-ються до читання вечірні години в осени та в зимі, не тільки в неділі і свята, але й на будних днях. З власного досвіду говорю, що на того рода читання сходилися люде навіть з су-сідніх присілків під Рогатином, віддалених 3 до 4 км. від міста. До подиву була точність слухачів. А зацікавлення було так велике, що навіть сніжні хуртовини не здержували слухачів від того, щоби не прийти на означену годину. Доказом того ще й те, що число постійних учасників переходило сотку, до-ходячи нераз і до двох соток.

При уладжуванню народніх читань являються найважнішими отсі вимоги: добір творів до читання і добір лектора (особи, що має читати).

Відносно першої вимоги є вказаний певний систем. Добирати можна твори від найлегших починаючи, от хочби від байок, казок, переказів, коротких історичних оповідань, а переходячи відтак до трудніших річей, повістей, романів і поезій. Хто вибере отсю дорогу, нехай розпічне хочби збіркою Франка: „Коли ще звірі говорили“, „Лисом Микитою“ і подібними. Як що удасться йому зацікавити своїх слухачів, буде могти підобрати короткі історичні оповідання (Грінченка, Чайківського), а відтак перейти до більших історичних, побутових повістей, зможе при тій нагоді покористуватися деякими творами Шевченка і т. д.

Щоби інтерес до того рода народньої освіти у тій самій місцевости не меншав, можна народні читання поширити так, щоби їх зужиткувати як ілюстрацію до історії України. Наука відбувається тим способом, що прелеґент старається вишукати відомі для слухачів справи й події, а наколи трапиться, що котрий із слухачів ліпше обзнакомлений із якоюсь історичною подією, закликає його прелеґент до викладу. Коли спочатку неодин мішається і тяжко приходиться йому оповідати, так згодом набирають деякі слухачі вправи і вивязуються цілком добре із своєї задачі. Після півгодинної науки в формі питань і відповідей, або й довшого викладу наступає повторення переробленого матеріялу, в часі якого неодно доповняється або поширюється. Тепер приходить черга на ілюстрацію викладу творами нашого красного письменства, які відповідали би змістом щойно вичуненій партії. Ті твори відчитує прелеґент у голос зібраним слухачам. Як твори коротші, так читається їх в цілости, коли довші, так вибирається лише ті частини, що потрібні до демонстрації попереднього викладу. Не завадить і те, щоби читання довшого твору розложити на дві й більше годин в ріжних днях. Хотячи послужити практичними вказівками, наведемо тут „Історичні пісні“ В. Щурата, його переклад „Пісні про похід Ігоря Святославича“, „Співець Митуса“ Костомарова, виїмки з „Захара Беркута“ І. Франка, колядки й щедрівки, невольницькі плачі, історичні думи, виїмки з „Чорної Ради“ Куліша, оповідання з козацьких часів Чайківського тощо.

Вражіння з кождої години такої науки дуже гарне. Вже само почуття слухача, що він справді чогось нового навчився, вистарчало йому бути задоволеним із себе і з науки. Про те переконувався він наглядно, бо йому доводилося бути питаним і відповідати. Добре відчитані письменські твори доповняли вражіння. А коли ще можна при читанню покористуватися артистичними образами, тоді плекання краси відбувається не тільки при помочі слуху, але й зору. Як приклад вкажу на образ їзду Б. Хмельницького до Київа або на образ Рєпіна, як Запорожці відписують султанови Могамедови IV з рівночасним

відчитанням відповідної поетичної перерібки свого славного листа у С. Руданського.

Ще инший спосіб був би такий, щоби взяти до народніх читань твори в їхнім історично-літературнім розвитку. Починаючи Котляревським і найбільше характеристичними, а то урочиста освіти зібраних підходячими творами можна дійти до найновіших часів, подаючи тим чином слухачам короткий курс історії української літератури. Ще инший степень того роду народніх читань становив би один визначний письменник, якому можна б посвятити цілий осінно-зимовий період. Тут маю на думці „Кобзаря“ Шевченка, твори Франка, Грінченка, Винниченка і инших.

Надто вказаним є використати сюжетікон і світляні образи до народніх читань. Автор отсих стрічок посвятив раз один осінно-зимовий речинець (рр. 1911/12) на те, щоби лише прочитати ті твори, до яких маємо світляні образи. Тими творами є: „Пісня про похід Ігора Святославича“, М. Гоголя „Тарас Бульба“ Шевченка: „Гайдамаки“ і балляди, спотребуючи на те поверх 20 годин.

Примір Грінченка заохочує також до того, щоби читати на селі твори всесвітньої літератури. Крім творів красного письменства, належить читати наукові твори, важніші брошури, які порушують питання дня, цікавіші статті із періодичних органів. Так сповняємо дуже важне завдання популяризації знання і приучуємо наших слухачів до того, як належить читати.

Можна підобрати до народнього читання найгарніші твори, а трепінь не осягнути бажаного вислїду, як що не виберемо відповідного лектора. Він мусить мати певний степень освіти, знати літературу і посідати повне розуміння твору, який читає. Дуже много значить володіти відповідною технікою живого слова. Їзва недостатні українських підручників, вказано в річе до найомитися із творами Теднера: „Technika żywego słowa“ і „Estetyka żywego słowa“ На великий спосіб треба знати, що наш голосовий орґан — це найзначніший музичний інструмент, який має людство до розпорядку. Тим інструментом — лїпше, ніж якимнебудь иншим — можна розпалити тисячі, загріти їх до великих діл, а навіть повести їх у бій, на барикади, на смерть.

Читати належить з розвагою, поволи; не пропустити ні одної уваги, киненої слухачами; навязувати до тих уваг коротку розмову; направити декуди непорозуміння у слухачів; самому поперати читання у відповідній хвилині, щоби слухачам дати спромогу відчути та пережити враження: помічити там, то потреба пояснення; не губитися в увагах; не розводнювати враження; а найважніше, до читання докладно приготовитися.

Велику трудність представляє читання поем. Моя рада — приступати до цього пізніше, коли слухачі лїпше підготовані попередніми читаннями до скупленої уваги, та коли лектор набере вправи в тім напрямі і почуватиме себе на силах відчитати поетичний твір у відповідний спосіб. Під тим оглядом важним показчиком будуть для нас старинні епосї (балля-

Одисея Гомера, тощо) та наші історичні думи. Вони ж зложені лиш для слухачів, а їх техніка і артистична будова числиться із тим, що слухачі скорше мучаться духово, бо їх увага о много більше напружена, як увага того, хто читає ті твори із друкованої книжки. Безнастанні повторення зворотів, фраз, цілих речень, а навіть уступів, призначені на те, щоби ум слухача відпочав та щоби слухач мав те моральне вдоволення, що й він дещо знає на память із виголошеного твору. Приступаючи до читання поетичного твору котрого небудь з новійших поетів, треба мати те на увазі, що — переривавши за часто читання для подавання вияснень, цілу вражіння, яке хочемо осягнути. Колиж знову не подамо відповідних пояснень, слухачі загубляться, стратять звязок, твір не викличе потрібного інтересу, а остаточно вийде таке, що труд лектора можна уважати пропащим. Одинокою розвязкою того питання є як найдокладніше підготування до читання. Коли лектор прочитав сам голосно твір, він спостереже зараз, котрі місця потребуватимуть вияснення. Те вияснення мусить він подати кількома словами, які вилете непомітним способом у відповідне місце читаного поетичного твору. Виліталочи, належить заховати розмір і поетичний стрій. Він повторить деякі фрази, слова і речення вже раз прочитані, як цього вимагатиме ліпше зрозуміння твору. Щоби однак те виконати бездоганно, мусить він сам відчути твір, мусить старатися увійти в душу поета, мусить це зробити так, щоби на тім не потерпіла артистична цілість поетичного твору.

Тисячні способи можливі, як повести народні читання; а практика вкаже їх і поучить охочого, як йому робити, щоби вислід праці був великий. І він мусить бути великий. Вже те саме, що народні читання стануть товчком до того, що люде сходитимуться в товариществах для спільної освіти, дійсної освіти — є великим поступом наперед. Ось так поширяться знання і світогляд нашого народу, подасться йому відомости з бувальщини, історії і літератури, кинеться неодин ясний промінь на багато життєвих питань. Що так є, поучив мене досвід, коли то многі слухачі у своїх урядах до читаної книжки покликувалися на знання історії, здобуте при викладах попереднього року. Доказом того листи, які доводиться мені ще й нині діставати від тих, яким я посвятив мій незначний труд.

Народними читаннями заохочується людей до читання та до купна книжки. Тямлю добре, як після такого читання звертанися слухачі, чи не могли би купити тої книжки, бо вони хотіли би її ще раз прочитати в хаті. Научений тим досвідом, я старався заздалегідь купити кілька примірників того твору, який мав читати. Після читання книжка була продана. Як зростає зрозуміння книжки, коли її прочитається добре, вкаже пя обставина, що між слухачами находилися охочі на закупно наукових творів як „Географія України" С. Рудницького, тощо. Беручи це під увагу — не забуваймо і про те, що тим способом рушимо наш книгарський ринок, а тим самим

ні тут наперед нові видавництва, яких засілі в наслідок війни застрашаючий. Наш селянин купить книжку, але йому треба показати, що — купуючи її, має він користь і приємність.

А коли користь із народніх читань така дійсна і практична, то й сама праця є реальна, є така, що її не вільно занедбати. Покликаною до неї є кожда інтеліґентна одиниця. Під тим оглядом можна здіяти дуже багато добра в теперішніх сірих днях. Се будуть крапинки радости й приємности, які подамо нашому примученому народови. А подані із крапинки принесуть гисячний плід і зроблять наш нарід знову сильним на слушний час.

II. Діточі городи, стоваришення молоді, бібліотеки, каси і т. и.

Належите применення принціпу стоваришення в правдивим середником в розведенню каднести*).

Фребель.

Мова тут про стоваришення дітей і молоді, які не мають однак нічого спільного зі школою. Се мають бути звязки, які стоятимуть побіч школи і мають стати в руках інтеліґентної громади новим виховувчим середником, продиктованим нинішніми обставинами. Як народні читання, так і названі в горі орґанізації дітей і молоді дуже легко перевести, бо й не трудно найти відповідні і свобідні сили, і се дуже вдячне поле культурної діяльности. Говорячи про поширення сеї думки, маю на оці в першій мірі наше жіноцтво. Виховання дітей і молоді зможе воно повести як найліпше, а много одиниць із нашого жіноцтва, головно по селах, найде для себе пожадне поле до праці. По зібраному досвідови у инших народів воно поведе справу як найкраще.

Що не одній жінці приходило на думку займатися дошкільним і позашкільним вихованням дітей і молоді, доказом наше красне письменство. Досі не можу позабути краєвидня, яке зробила на мене одна новеля, якої автора не тямлю, поміщена в одним з перших річників „Літературно-наукового Вістника", де простими словами представлено образок, як одна інтеліґентна жінка священика громадить довкола себе дітвору села в часі літніх пільних робіт. Наглядно представлений благодатний вплив цеї жінки, вдячність родичів, любов дітвори вабликали в мині вже тоді, коли я не знав ще нічого про Фребеля і його наслідників, погляд, чому таке важне, таке видатне у нього, таке позитивне поле діяльности так занедбане.

Розуміння для того рода високо-культурної роботи повстало попереду по містах, головно фабричних, де пілі маси дітей

---

*) Die richtige Verwertung des Genossenschaftsprinzips ist das wahre Mittel zu disziplinieren. — Fröbel.

і молоді остають без відповідного догляду, полишені на вулиці та кинуті на жертву її погубного впливу, тому, що родичі зайняті роботою, не мають ні спромоги, ні сил і часу посвятити себе дітям. Конечним наслідком такого стану являється здичіння, деморалізація дітей, які творять відтак цілі кадри малолітніх преступників, що опісля в пізнішім віці заповнюють арешти й тюрми. З великого міста почала ця думка переноситися поволи до менших міст і місточок, а відтак і на села, а в тих останніх головно в пору горячих пільних робіт, коли то родичі змушені просто оставляти діти і молодь самим собі. Чим дальше від нас на захід Европи, тим сильніше заступлені ті змагання: ба, навіть у нас в Галичині вже перед війною було більше двох соток того рода організацій дітей і молоді, та поміж ними ні одної української. В тих організаціях цілий ряд виховуючих одиниць, з яких одні із замилування, другі для власного прожитку зайняті високою думкою зробити вже із малих дітей корисних та добрих членів свого народу.

Що нам треба негайно та з повним жаром забратися також до того діла, поучить коротке зображення дійсного стану. Нам так дуже багнеться створити із нашої маси народ у властивім і повнім значінню того слова. І праці і енергії, ба й матеріяльних засобів не жалімо, а в останніх двох десятиліттях ми довершували чуда під тим оглядом. Гарячі і свідомі інтеліґентні одиниці, яких доля кинула будь в яке село, будь в місточки місточко, бралися за гуртування коло себе як молоді, так і мужчин, зґл. жінок у середнім віці і, поборюючи байдужність, рівнодушність, а навіть і перепони зі сторони старих людей навиклих до инших часів та звичаїв. Вони встигли зробити з тих місцевостей осередки свідомого народнього руху, якими і самі гордилися, а які були для загалу ідейного громадянства показником висліду просвітної праці, заохотою до дальших трудів, надією на гарну будучність, опорою в хвилях невдач. Та старіялися і діяльні одиниці, а з ними старіялися і ті, яких вони пригорнули до себе і загріли своїм огнем. А на їх місце стали вступати другі, що були колись дітьми, хлопцями, дівчатами. Зрозумілий антаґонізм між двома віками прибирав звичайно не ті форми, які повинен би прибрати, форми поступу, нових кличів, нового життя. В наших найгарніших селах зробилося чути, що молоде покоління несе славу села: алькоголізм, карти, розпуста роблять його нечуйним і небачним на те, що ворог нашої країни куе безнастанно нові способи опанувати нас. Як наслідок такого стану являється зневіра у многих інтеліґентних одиниць, жаль за втраченими літами, дармо пропалою працею. А все те із-за того, що ті діяльні, здібні, свідомі одиниці позабули на основне право природи, що людство відновляється у дітях і у молоді: коли хто хоче, щоби його праця марне не пропала, не сміє спускати з ока ні одного віку людського: коли працює над піднесенням рівня освіти і свідомости у людстві, нехай вкладає свою працю як і у своїх ровесників і старших від себе, так і в молодь і дітей. А що сам не зможе дати ради:

тому всьому, нехай втягає всі інтелігентні одиниці, які має під рукою і поручає їм відповідно до їх знання, знання, освіти, віку, характеру, замилування — найбільше відповідне поле для їхньої діяльности. Тому позашкільно й дошкільна праця над гуртуванням і вихованням дітей і молоді мусить йти в парі з цілісто просвітнього руху. І коли для позашкільної праці в тім напрямі не жаліють лише політично поставлені і висококультурні народи ні сил, ні часу, ні засобів, то щож говорити про український народ, який потребує не тільки як найбільше поширеної і поглубленої опіки над своїми дітьми, а то мусить подбати, як боронити сей свій скарб перед шкідливим впливом часу та в многих місцевостях нашого краю перед небажаним впливом народньої школи.

Світова війна ставить те завдання ще ясніше перед очі. Матері, полишені самі з дітьми, без благодатного виливу батьківської руки, мусять поносити увесь тягар удержання родини і не в силі дбати так про виховання дітей, якби належало. А скілько остало нещасних сиріток після жертв війни? Хто ними займеться, хто їх пригорне до себе? Здавати усю справу на те, що громада обовязана такими дітьми займатися, се за мало, тим менше, коли в громаді не найдеться ніхто такий, хто бодай частинно заступив би сиротам найблизшу родину. А щож говорити про ті найбільше нещасні жертви сучасного суспільного устрою, про дітей — безбатьченків, яких людська опінія ставить як щось низчого, та не заслугуючого на опіку? Правда — під тим оглядом настає замітний переворот та поступ у людських думках, та заки се просякне аж до самого дна, то ще не одну сльозу прийдеться проковтнути нещасній дівчині-мамі, неодна така дитина ростиме серед посміховища товаришів (-ок), серед глуму старших.

Дошкільну й позашкільну опіку над дітьми й молодю розвивають усі народи світа, а навіть, і в головній мірі ті, які мають свій власний державний організм і свою рідну школу. Виходить із того, що український народ, який не може користати на разі із такого блага, мусить як під многими иншими зглядами, так і під тим оглядом взятися до самооборонної акції. Властиво велику частину сеї виховуючої роботи повинна сповнити школа. Та не тут місце в даватися в осуд, чи навіть той суроґат „рідної“ школи, на яку ми не маємо найменшого виливу, сповнює вложені на неї завдання. На це місце мусить наступити позашкільна опіка над дітьми і молодю. Ся опіка мусить хоронити нашу дітвору перед впливами нерідної школи. Вже в передвоєнних часах повставали в чисто українських селах народні школи, закладані польським товариством народньої школи (T. S. L.). Доводилося приватно чути та читати в пресі про те, як учителі (-ки) тих шкіл старалися цукерками, ласощами, дарунками, збільшити число учеників (-ць), щоби тим способом спонукати як найскорше шкільні власти перебрати таві школи на краєвий рахунок. Сей деморалізуючий і нас у нашому — робковій рабуючий вплив нерідної школи — матимуть на увазі

діточі городи й опіка над молодю в шкільнім та позашкільнім віці.

Дещо в цім напрямі зроблено вже і у нас, головно у теперішнім воєннім часі, а тут знов у Львові вказку на поширення захоронок, вакаційних осель і т. и. Хоч воно не є те саме, що предкладається у тім підручнику, все таки видно, що суспільність відчуває потребу опіки у тім напрямі. Брак може заохоти, недостача належитого підготування до свого рода праці. Воно може наступити за порозумінням з Кружками Українського Педагогічного Товариства, які повинні негайно зайнятися зорганізуванням курсів для тих, що хотіли би посвятити свій час діточим городам та опіці над дітьми в шкільнім і позашкільнім віці. А навіть в поодиноких місцевостях може наше учительство зібрати охочих до цеї праці, подаючи їм вказівки на підставі педагогічної літератури та підготовляючи їх достаточно до цеї діяльности.

Роботу над опікою молоді можна поділити на кілька розрядів. Перш усього належить займитися усіми воєнними сиротами. Початок вже зроблений. Існуючі захисти однак не вистарчають для такого великого числа сиріт, яке є нелю в Галичині. Тут належить розвинути пляновку діяльність будь в Комітеті львівської секції краєвого заведення вдів і сиріт, будь в рамах існуючого „Українського Краєвого Товариства охорони дітей і опіки над молодіжю". О скільки ще в якімсь повітовім осередку не завязалося таке товариство, так треба постарати ся о статут і внести подання о дозвіл на основання того пожиточного товариства. Так мусимо покрити наш край цілою сітю Захистів для воєнних сиріт. Належало би вишукати будь деякі громади, будь маєтніших людей, що могли би для тої цілі пожертвувати більші реальности, в яких захисти найшли би своє приміщення. Взором того рода хрящжень можуть послужити нам дані, які находяться в звідомленю С. Батюченка „Про трудові кольонії та сирітські захисти на Україні". (Дивн „Наша Мета" з р. 1919.) Поминаючи те, що деякі міста, як Житомір, признали на ту ціль міліони карбованців, находимо там опис такої трудової кольонії під Київом, призначеної головно для сиріт і дітей галицьких біженців. Поділено там дітей на таких, що можуть побирати науку і таких, що ще є в дошкільнім віці. Останні віддані провідови учительки вихователькн творять нечаче фребліївську пікілку, инші побирають шкільну науку і учаться ремесла в майстернях різного рода або різної господарки. Виховання, основане на засаді самоуправи, підготовляє до пізнішого горожанського життя і учить малих громадян громадянських чеснот.

В обсяг праці над народною освітою і вихованням належать Вакаційні оселі. Піддержування тої інституції конечне з огляду на опіку над нашою молодіжю і дітьми, що походять з міст і рекрутуються з робітничих та незасібних верств.

Як захисти, так і оселі мають на меті опіку над певним лише родом дітей і молоді. Нам однак важне звернути нашу увагу на загал української дітвори. Слідуючі замітки змагають якраз до того. Начеркнена там програма праці і зайнять, представлений спосіб виховання належить примінити усюди там, де лише маємо до діла з дітворою. В кождій громаді, в кождім селі, місточку і місті мусять просвітні товариства забратися до праці і прийняти в програму як основні правила: 1) доповняючо та поправно впливати на домашнє життя дітвори й молоді; 2) доповнявти шкільне виховання в національнім і громадськім дусі; 3) вирвати дитину й молодь від оставання одинцем та дати їй можність зносин із рівними собі.

Важною є річю мати відповідний льокаль, а коло нього денце вільного місця, як сад, город, площа тощо. Льокаль потрібний головно тоді, як на дворі непогода не позволить оставати на вільнім воздусі, або холод і мороз змушує шукати теплішого захисту.

Оставало би лише зібратися тим, які готові посвятити свій час для дітвори, розділити поміж себе ролі, визначити час для сходин. Декому подобається мати коло себе дітей у дошкільному віці (4—6 літ), иний рад би бачити старших, а й між цими різниця віку значна, а з сею різницею буде звязаний инший круг діяльности. Найліпше є поділити дітей після віку, а старших після пола. Наймолодший відділ становитимуть діти у віці 4—7 року життя, слідуючий 8—13, а третій 14—18. Два останні відділи розділимо на підвідділи, а саме: хлопців і дівчат. Кождий відділ буде складатися із кружків, а число кождого не переходитиме 40 осіб. Над кружком стоїть покровитель, взглядно покровителька, яких обовязком розвести як найбільшу діяльність, щоби кружок добре розвивався, а рівночасно уміти так зайняти членів кружка, щоби вони не нудилися, щоби були в постійнім руху, зайнтересованню, щоби з радістю приходили на сходини в означену пору, та щоби з жалем розходилися до хати.

Коли справа в засаді обговорена і все приготоване, заповідається усім родичам практикованим в місці способом, щоби в означений годині будь привели, будь прислали дітей на означене місце. Діти розділюється на кружки і віддається покровителям (-кам), які дальше ними займаються.

Не буду входити в подробиці, як має улаштуватися робота в кружках і відділах. Спробую лише подати начерк, полишаючи подробиці спритови та ініціятиві покровителів (-льок). Сама практична діяльність вкаже їм тисячні способи. А навіть сама дітвора — вміло поведена — буде винах дити щораз то нові заняття для себе.

а) Перший відділ.

Стоячи на становищі, що в того рода діточих орґанізаціях всяка наука у шкільнім розумінню виключена, покровителька (на тім відділі найвідповідніша праця для жіноцтва) заступає дітям на протязі тих кількох годин — їхню маму. Вона виховує

їх дальше, а коли навіть чого учить, так подає це в легкій формі поучення, навязуючи усе до розбудженого інтересу дитини, манить її до самостійного погляду, розуміння і зображення річей із найближчого окруження. А все те в формі легкого, ніким невязаного заняття. Головне місце займатиме з а б а в а (м'ячик, кулі, кістка, скринка до будови), відтак п і с н я, р у х о в і з а б а в и, б у д у в а н н я (пісок, м о д е л ю в а н н я (глина) і т. д.

Як важним виховуючим середником є забава, вистане вказати, що те мале стоваришення є прообразом більшого суспільного твору, як громади й держави, а життя в тім стоваришенню є тим самим нічим підготовуванням до будучого життя. Під впливом забавових правил зникає самоволя, еґоїзм, дитина учиться брати зглад на товаришів (ок), учиться товариських чеснот, виховується до життьової діяльности, полюбить життя і увійде в нього сильною. Час від часу подавати дітям короткі оповідання, заводити поглядові розмови, пояснити образи, голосно світлині, а тут знову менше самому говорити, нарочно не згадувати маркантних річей на образах, а веліти дітям самим спостерігати. Якаж то утіха між дітьми, як ясніють їх очі, як радіють личка, коли вони самі встигнуть відкрити щось такого, чого не бачив той, що образи їм показував. Сильне співання пісень, вправляння в памяти коротких віршиків – будуть дальшими середниками, яких не занедбає покровителька кружка. А те все навіяти любовю до дітей, оповити рідним чаром, відтак загрівати до любови всього, що рідне, виховувати малих громадян до громадянських чеснот, підготовляти їх до пізнішого життя — яка не висока праця, праця, якої наслідків ми не в силі обчислити, а яка дасть нам цілі лави одиниць, на яких сміло, сильно й непохитно опреться дальша будучність народа.

б) Старші відділи.

Два старші відділи обіймагимуть дітей у віці 8—12 р. — себто в нижнім віці і молодь 14—18 р. – себто в позанижнім віці. Нарочно переведений поділ, хочби з огляду на фізичний розвиток молоді в тих літах. Так само вказаною було би річю розділити молодь по полам і завести окремі організації. Крім вказаних вже при першім відділі родів зайнять мусить праця в тих кружках йти пожвавіше, відповідно до віку кождого відділу. В першім відділі важне було виховання у домашнім розумінню, в старших відділах поглублюємо і поширюємо не тільки домашнє, але також нижче виховання.

На всіх відділах головну вагу належить звернути на громадянське виховання, а перш усього його чесноти. Щоби те осягнути, вяжемо поодинокі відділи в стоваришення (звичайно імени якоїсь чільної одиниці, як Грінченка, Шевченка, Франка і т. д., яких управу перебирає сама дітвора або молодь в свої руки. Покровителі (ки) є лише моторовою силою, що веде молодь повну запалу, енергії, охоти до праці, у бажаним напрямі.

Цілі стоваришень можуть бути різні. Основною своєю особливістю передбачують органи, в першій мірі видавництва для дітей і молоді, а відтак в найстаршім відділі инше поважнішу пресу, бібліотеки, згідно книжками, користуються головно в доцільній, зимовій порі, тощо. На закупно книжок зорганізувати потрібні фонди, якими завідує управа.

В того рода стоваришеннях познайомлюємо молодь з потребами нашого культурного життя. Учім її вже змалку памятати про різні жертви на народні цілі. Не забуваймо про те, щоби використати і розвинути альтруїстичний момент. Кожний відділ дбає про своїх членів. Убогим спішить з помічю, а в першій мірі буде займатися тими товаришами (ками) які остали сиротами, після довголітньої хуртовини. Може зайти також такий случай, що треба запомогти убогого (ну) товариша (ку) з дальшій науці.

Організації молоді беруть на себе обовязок удержувати в порядку і зберігати гроби полеглих героїв. Бо хтоя ними займеться, як не ті, для яких кращої будучности поклали своє життя ті герої?

Для поширення народньої свідомости та знання памятатиме покровитель (ка) не пропустити ні одної події з минулости, ні одної важної події із теперішности, ні одної річниці уродин або смерти чільної, заслуженої одиниці, щоби у відповідним дні не згадати про це кількома словами.

Щоби із тих стоваришень була наглядна користь, не вистане, щоби молодь управляла сама собою. Щоби приготовити усіх до будучої праці, до відповідальности за неї на різних становищах, належить змінятн управи стоваришень що якийсь протяг часу — що два-три місяці — і тим способом дати можність кождому членови бути будь головою, будь бібліотекарем, скарбником, писарем в управі. Научити їх вести відповідні книги, вести наради, записувати ухвали, переводити їх в життя, тощо.

Не менше важною річю буде заводити у всіх стоваришеннях шадничі каси, щоби тим способом учити молодь ощадности. Ця думка, яка прийнялася серед всіх народів заходу, повинна прийнятися у нас. Не один член такої організації, виходячи відтак в життя, могтиме призбирати для себе дещо гроша, який йому певно придасться.

На всіх відділах, від наймолодшого до найстаршого, треба плекати думку товариських сходин. Бодай раз у місяць вертатися о те, щоби діти і молодь зібралися та засіли разом і старшими своїми провідниками (-ями) до спільного стола. Скромний чайок та кришка хліба відповідно подана заступить найобильніші бенкети, а слідуючі відтак товариські забави будуть предметом безмежної радости всіх зібраних.

Коли ще до цеї програми додамо, щоби бодай single раз в році устроїти з дітьми і молодю який вокальний вечір, аматорську виставу тощо, то не лише позискаємо для себе серця дітвори, але й серця родичів, які всіми силами підтримають наші змагання.

Вкінці щоби розвіяти деякі сумніви та похитування головами, що те все може бути лише музикою будучности, мушу зазначити, що зясована мною програма взята з перекитого-дійсного, що в ній може ще дещо замало, ніж замного сказано.

Поступаючи сим чи иншим способом широкою оціюю над нашою дітворою і молодю і плановим, послідовним та вміло поведеним вихованням її приготовимо собі справдішніх громадян, на яких відтак в житю зможемо числити і на яких зможемо опертися навіть серед найбільших життєвих переломів. Поле до діяльности широке, поле вдячне, — занедбати його було би непростимим гріхом!

Ш. Курси неграмотних (анальфабетів).

Надходить осінно-зимова пора. Звичайно кожда просвітна орґанізація повітова призадумується над програмою роботи в своїм осідку і в повіті. З певністю в програмі просвитної роботи буде займати не послідне місце – **зорґанізування курсів неграмотних.**

Вагу курсів кождий розумів, бо кождий відчуває се добре, як нас побиває неграмотність серед нашого народу. Неграмотність – це страшне лихо. Це лихо гірше від фізичної сліпоти. Це лихо спричинює нам може гіршу шкоду, як спричинив би алькоголь, що так нищить фізичний і духовий орґанізм людини. Неграмотність спиняє нам поступ, спиняє наші найлішні наміри і змагання до піднесення нашого народу на всякім полі. Неграмотність побиває нас усюди. Неграмотність виставляє нам лихе свідоцтво перед цілим культурним світом. Побороваги неграмотність – одно із завдань хвилі. Боротьбу з цим лихом можна порівняти до боротьби проти алькоголю. А що до всякої боротьби потреба сил, енергії, великої послідовности і знання стратеґічних середників, так і до боротьби з неграмотністю потреба великого розуміння способів, як вести боротьбу, щоби дійти до перемоги. Перемога цього лиха — це певний крок до гарнішої будучности.

З практики знаю, що охочих учитися грамоті найдемо доволі. Теперішній час буде тим чинником, що спонукає кождого неграмотного взяти участь в курсі. Наш неграмотний селянин розуміє се дуже добре, що він в наслідок недостачі знання читання і писання є безпомічний в щоденному житю. Він бачить на собі самім, кілько лиха набирається із-за сеї недостачі. він видить добре, яку перевагу має над ним кождий грамотний. Це розуміння мусіло збільшитися в часах воєнного лихоліття. Неодин із неграмотних відчув дуже добре, що не для нього значить, що він не міг прочитати часопису, щоби бодай дещо розяснити собі своє положення, положення цього краю, який він замешкує. Непевність власної судьби, непевність долі краю-вітчини непокоїв його зовсім не менше, як непокоїв грамотного й інтеліґента. Не завадить однак ужити й примусових середників, які

подав в „Листі з Просвіти" з р. 1910. чч. 8. і 9. о. Роман Кудинатовський. Таким буде постанова загальних зборів читалень, Соколів, Січей, що кожний неграмотний член мусить вичитися грамоти в найкоротшім часі. Так само духовенство буде вказувати від молодят перед заключенням подружжа, що мусять научитися читати, писати й рахувати, як ще того не знають.

Тому належить користати із цього рода положення і вживати з нього капітал для лишнього ведення просвітньої роботи на будуче. Сек чується але на тім, що дальша просвітна праця серед нашого народу мусить йти в напрямі поширення і поглублення її. Мусимо витворити взагалі книжки, бо книжка має стати одним з найлішших і найвірніших приятелів народа. Без цього читання і письма того не осягнемо. Основання бібліотек за взір таких інституцій, як на заході, а головно в Америці, має стати не лише гарною мрією, але правдивою і живою дійсністю.

Далеко трудніша буде річ з винаходом відповідних учителів (ок) до ведення курсів неграмотних. Праця належить до дуже трудних. Точність, приготування до лекцій, і сам лекції у вимірі що найменше двох годин подані що другий день на протязі кількох місяців вимагають дуже сильної волі від того, який взяв на себе цей обовязок. Хто такі курси провадив, знає добре, що тут не вистарчить лише сам запал, але в парі з запалом мусить йти розуміння, як сього рода курси провадити. Безперечно, що найлішше до того надаються учителі (ки) народних шкіл і вони показали вже досі великі заслуги в боротьбі з неграмотністю. Коли одначе узгляднимся, що курс неграмотних вимагає великого вкладу труду від ведучого, не диво, що може не всі підіймаються радо праці на курсах, бож і сили чоловіка мають свою границю.

Виходячи з того заложення, що сьогодня всяка праця, а також і культурна повинна бути оплачувана, приходимо до того заключення, що наука на курсах неграмотних має бути перш усього ремунерована. Як найти відповідні фонди, належить поважно призадуматися. По моїому, всі наші інституції фінансові, економічні і кооперативні мають відповідь частинно із своїх засобів на стипендії чи ремунерації для ведучих курсів. Бо ясна се річ, що зріст свідомости й грамотности народа буде зростом і силою всіх названих інституцій. Громадські ради нехай вкладають у щорічний бюджет якусь суму на ведення курсу неграмотних у власній громаді. В переповних часах називалась навіть дивна Краєва Рада Шкільна ремунерації за ведення тих курсів.

Коли в якій місцевости не найдемо учителя (ки) народної школи, що міг (могла) би вести названий курс, так в поміщика, в других інтелігентів села, повинністю наших студентів університету, повинністю інтелігентніших селян взятися за ведення курсу. Ба, навіть в одній з новель Мартовича находимо цікавий образок, як сільський школярик вчить старших грамоти науки писання. Думаю одначе, що нам не потреба буде хва-

тися як сього останнього способу, що доволі найметься осіб, які радо посвятять свій час і труд своєму важному ділові.

Учителі (киї) курсів поставлені не в такому трудному не до стає відповідних підручників до навчання. Перед війною були в уживаю підручники В. Равлюка і О. Солтиса, але вони для науки неграмотних. На жаль, вони вичерпані. Коли однак не до надуматися, належить їх безумовно укласти. Взрешті послуговатися „Букварем" Крупельницького, хотяй цей пристосований до потреб дітей, а не старших осіб. Брак у нас також методичних підручників до науки неграмотних. Навіть в „Письмі, „Простіти", яке взрешті незвичайно богате в матеріал що до просвітної праці, є лише одна-одинока методична річ О. Солтиса „Як найкраще заснувати курси для неграмотних і як вести науку на перших лекціях". Для повноти згадаю ще деякі польські підручники і методичні видання. Зібрані вони у видано „Praca oświatowa, jej zasadnia, metody, organizacya". Краків 1913, стр. 297 і слідд. Хто з цим познайомиться, має справді незвичайно влекшену.

Головні правила для успішного ведення курсу такі:

1) Курс не має обіймати більше як 10 учеників.

2) Не належить лучити на однім курсі осіб різного віку. Спосіб розуміння науки у кождого віку інший. Пожвавлені молодших пражить часто старших. Взагалі є й цукова різниця: молодіж має лішу память, інтересується більше подробицями, але слабо узагальнює. Старші хочуть пізнати правильних причин, хотять знати взаємні відносини, відносини на різні питання і причини явищ. В науці з молодшими збирамо особливо матеріял, старші мають життєвого матеріялу дуже много:

3) Навчання неграмотних мусить обіймати читання, писання і початки рахунків. Належить перевести на курсах рівнож таким, що вміють читати, а не вміють писати і навпаки.

4) В науці рахунків давати приклади, звязані з життям учасників курсу. Практика виказує, що такі учасники, що в повнім житті мають до діла різним розрахунком у своїх інтересів, дуже незадарними являються в науці нетатків рахунків:

5) Неграмотних учити таким способом, щоби вислід научання ставав видний в найкоротшому часі:

6) Звертати увагу на те, що читання і писання не є метою, але середником для добуття науки:

7) В читанках, розмовах, рахункових приказах на курсі для старших не брати матеріялу, приготованого для дітей:

8) Не розводитися про річи, знані кождому дорослому чоловікові.

9) Оминати наукового балясту, шкільної рутини й систематики, обчисленої на літа; поленити головні річи точно й виразно.

А над тим усім має видніти остаточна мета науки зі рідними неграмотними: вироблення в них справности думання і розбудження їхньої тримучої думки.

Старанням учителів (ок. і організаторів курсів) [illegible] щоб кождий неграмотний скорістав цього курсу. [illegible] не буде заохочено для інших неграмотних ходити на курси. Тому відносимося до цього способу з повною обережністю, не дозволяймо діла, бо неуважний курс в [illegible] такого провадження, принесе більше шкоди, ніж [illegible] ми не потребуємо такого курсу.

Що найкращий показав все найкраще. Заряджаймо [illegible] вечірніми шкільними власті йдіть так, щоби на курси самі неграмотних, що відступали шкільні комнати на ту ціль. Інвентарю лише повідомлення до Окружної Ради Шкільної.

Не забувати й про те, щоби нагороджувати книжками тих, що скінчили грамоті. Закінчення курсів улаштувати [illegible] що-небудь. Бо з цього таки світом вистане нових одиниць, а разом свідомих громадян.

Так маємо перед собою знову один спосіб культурної праці, до якого належить негайно взятися з повним запалом. Тому де [illegible] находить потреба за находить [illegible] неграмотних, не занедбати того середника. Так найкраще [illegible] сне заняття для тих, що розпоряджають свобідним часом, зве- [illegible] братству» страшним лихом неграмотності в [illegible] організмові цілий ряд політичних одиниць-громадян.

IV. Виклади.

Одні із найважливіших у нас і найбільше практикованих способів просвітної праці по селах і містах — це уладжування викладів. Тим способом мала поширюватися просвіта серед народу, а саме торгової популяризації [illegible] найважливіші здобутки людського знання. Перед [illegible] десятками літ, коли то щойно засновувано читальні, коли ще по [illegible] не було майже ніяких просвітних організацій, [illegible] відбувалися гурти академічної молоді, уладжували [illegible] по селах і заходили до поодиноких громад. Одна з [illegible] має гарний виголошував виклад, хор заспівав [illegible] а після того відбувалися товариські забави з танцями.

З часом устав цей примітивний спосіб уладжування викладів. По повітах поставали філії тов. „Просвіта", яким [illegible] було виклади читальні, відвідувати їх, давати [illegible] При нагоді відвідин виголошувано [illegible] з цілого обсягу знання. Коли однак число [illegible] зросло, виклади ставали пора-з частіші, [illegible] під [illegible] було будь уладжувати лише наукові [illegible] будь підмагати існуючі товариства своїми силами і своїм [illegible] До перших належить Товариство дорослих [illegible] Петра Могили, до других Українська студентська [illegible] що в переможних часах був дуже помічний у [illegible] праці.

До найбільше поширених способів уладжування викладів було користування із різних нагод в житю читалень, а саме із люстрацій, загальних зборів, аматорських вистав, місцевих свят і т. п. Повідомлена про те філія „Просвіти", висилаючи зельгатів, упрошувала одного із них як предлєгента, що виголошував виклад на довільну тему. Згодом збільшалося число викладів по читальнях. Многі рухливі філії висилали що неділі по кількох предлєгентів у різні села. Де введено в життя цей останній спосіб, там є вказано річ уложити наперед календар різних того рода нагод, календар люстрацій і заздалегідь визначити предлєгентів і придумати виклади. Правда, що предлєгентів нема дуже багато і нераз треба користуватися тим, що находиться люде доброї волі поїхати на село і там виголосити виклад. Дуже часто одначе такі дорічні виклади, які завізуємо лише людям доброї волі, не тільки не приносять користи, але також знеохочують нераз до слухання викладів членів читалень. Тому видали філії мусять в інтересі справи застерегти собі деяку контролю як що до вибору тем, так і змісту викладів. Воно стрінеться, правда, з неохотою предлєгентів. Тут треба їх переконати їх, що се діється також у власнім інтересі предлєгентів. Бо хіба кождому з них залежить на тім, щоби його виклад стрінувся з признанням з боку слухачів, принїс очевидну користь і щоби заохотив слухачів до того, щоб вони самі звертались до філій з просьбою висилати як найчастіше предлєгентів. О скільки відомо, таку контролю над викладами переводила свого часу філія в Стрию ще за часів пок. д-ра Євгена Олесницького.

Виклад має мати інтересну тему, таку, що буде відповідати під уровень знання і смаку слухаючої публіки, будь таку, що зуміє затронути її життєві інтереси. Тимчасом предлєгенти найбільше любуються в історичних темах, але тут їх обсяг ограничений до козацьких часів, а з тих до епохи Хмельницького. З того виходить, що многі читальні, в яких за протягі якогось часу були виклади, чули лише про Хмельниччину.[1] Через те упадає заінтересування. Завданням отже філії буде вводити певний плян у викладах всякого рода, не обмежати зовнішої свободи предлєгентам, але вповні можливо їх провести, щоб теми були у відповідній місцевости оброблені, а які ні. А тому належить рішучо запротестувати тим із наук природи, з знання теперішнього життя, із правно-державного устрою, із писемств і уліпшень на полі рільництва, техніки, із кооперативного діла тя, із гігієни тощо. Коли знову хочемо, щоби виклад оставив після себе вражіння, мусить слідувати за ним своєрідна, незвичайний реферат. Предлєгент повинен старатися так вміло подати справу, щоби слухачам розвязалися язики.

Виклад мусить бути відповідно виголошений. Під тим оглядом звертаю читачів до відповідного місця в розділі

[1] Про виклади з історії України говорить др. І. Крип'якевич в „Календарі „Просвіти" Р. 1912 ст. 209 і наст., і Р. 1913 ст. 206 і слід.

„Народні читання". Коли одначе декому приходиться боротися з трудностями при виголошуванню викладів, так нехай напише його і прочитає. Много цінних уваг до того питання подає Ф. Замора в „Письмі з Просвіти" (Рік 1911. стр. 46 і елід.)

Виклад мусить бути популярний. А щоби таким був, мусить предсѣдент панувати над матеріялом. Хто розуміє популярність так, що знижується у способі говорення і думання, а навіть в уживанню поодиноких зворотів і висловів до способу говорення, думання, фразеольогії селян. Се пекайвідповідніша дорога і відгручує селянина раз на все і від предсѣдента і від слухання викладів. Селянин уважає се обидно для себе і думає, що предсѣдент насміхається із него. Строго науковий метод, приступна і зрозуміла форма, гарна мова без тривіяльних зворотів і порівнань, це конечні вимоги до предсѣдента і його викладу.

Дуже помічним середником у викликанню інтересу у слухачів буде чарівна ліхтарня скіоптикон і світляні образи. У переводнім часі мали много філій свої скіоптикони, деякі мали їх навіть більше, не згадуючи про образи, яких в деяких місцевостях було навіть дуже много. Належало би вже тепер занятися статистикою, кілько де є образів і котрі філії мають ще скіоптикони. Можливо, що той час, який переживаємо, не потребує довго і що з поворотом нормальних часів буде можна користуватися тими самими полотнами, що й передше. В Німеччині була фірма Ліґанґа в Дюссельдорфі, у Відні фірма Ліхтера, у Львові Українія, звідки можна було позичати цілі серії образів враз в готовими викладами за дешеву ціну. Фірма Ліґанґа давала навіть кожду шосту серію даром лише за зворотом коштів пересилки. На всякий случай головне товариство „Просвіта" має свої світляні образи і може ними виголяти котрій філії і місцевости, о скілько з таким жаданням вони звернуться.

О много лекше укладкувати виклади в таких осередках, де громадиться більше число інтеліґентних сил, де є середні школи, які дають відповідне число людей до розпорядимости, що можуть давати виклади із різних обсягів людського знання. В таких осередках можна устроїти на протязі одного осінньо-зимового періоду цілі курси, що не тільки займуть слухачів, але також научать їх. Ось так можна уладити цілком правильний і пляновий курс історії України, історії української літератури, географії України. В місцях, де є наші приватні середні школи, належить поширити зміст сього рода курсів. Природничі науки з практичними робітничи, гігієна, все те може дуже гарно удатися, а шкільні кабінети враз з показами нехай віддадуть користь сьому громадянству, яке свій гріш на те зложило. На курсах не ограничатися лише до самого викладу. На сам виклад посвячувати лише частину часу. За те повторити перед викладом враз із слухачами те, що вже було перероблене на попередних годинах: після викладу повторити із ними виложений матеріял, чи він добре осів в головах слухачів, чоби

дізнатися, яка частина викладу не була всім добре зрозуміла, та щоби шукати способів зробити поданий матеріял приступним для усіх слухачів. Тим способом створимо перехід до найвищого роду народньої освіти й виховання, тобто до д в о р о в и х у н і в е р с и т е т і в. Коли до неї прані візметься наше учительство, а перш усього учительство приватних шкіл, показуємо наглядно, чому нам так потрібна наших власних шкіл. Так буде видна користь, яку приносять наші власні інституції, з власними людьми, занятими в них. Се буде практична й найбільше до переконання промовляюча агітація за удержанням власних шкіл із народніх жертв і фондів. Бо ніщо так не памятають люде, за ніщо не є так вдячні, як за те, коли їх чогось научимо.

Крім викладів, які мають головно на оці слухачів научити, устроюємо виклади, що мають характер м а н і ф е с т а ц і й н и й і а г і т а ц і й н и й. Діється це звичайно при нагоді святкування ювілею живучих осіб, або річниць важних подій в житю народа. Не всі уміють читати, не всюди дійде часопис. Поголос має зробити живе слово, яке має дійти до кожної хати, до відома кождої одиниці. Тоді одиноким способом, особливо по містах, а навіть малих місточках, оповіщувати вклади у великій скількості, з цілим рядом прелєґентів, в різних місцях міста, о тій самій годині. Саме те незвичайне явище, що нараз в однім місті десять до двайцять прелєґентів говоритиме о тій самій порі, зробить більше, як инші способи агітації. З досвіду знаю, що в таких случаях збирали ми в однім малім місті поверх тисячу слухачів, не вичисляючи в те численно молоді, коли нагодяки при уладженню одного викладу мали ми були найменше двісті слухачів.

Стоячи на становищі, що у нашому нам наближатися до новочасних способів агітації, належить при оповіщуванню викладів не занедбувати таких річей, як т р у д и а ф і ш і в, розкидування їх в місті, будь пересилання до тих громад, де мають відбутися виклади. Щоби омийнути конфіт, вистарчить мати готові видруковані афіші, на яких можна би виповнити назву прелєґента, назвище, час і місце викладу. Свого вимагає також нова діла. Воно причиняється до надавання українського характеру поодиноким місцевостям.

При кінці ще одна увага. Наші осередні організації рідко коли розпорядкають відповідною скількістю прелєґентів, а коли їх мають, не все вони в силі так управовати науку тому, як того вимагає справа. Тут слідуючі способи зарадити тій недостачі. Головне тов. „Просвіта“ нехайби зужитковало надиданим в з і р ц е в и х в и к л а д і в для ужитку філій і прелєґентів. Ту справу порушив свого часу І. П. в „Дзвоні“ і „Просвіті“ з р. 1910 ст. 252. Автор домагається також, щоби головне товариство постаралося о демонстраційні середники, як мапи, карти, образи, скіоптикони і т. п. Певна річ, що силою головного товариства підуть філії. Проби того способу мали були вже давніше. Одна з філій (не тямлю котра) видала була свого часу такий

взірцевий виклад на тему внесення книжки. Надто мусять філії тов. „Просвіта“ обернути якусь частину своїх фондів на основання підручних бібліотек для уживку президентів. В того рода бібліотеках мусять найтися всякі видавництва других народів, які популяризують всі галузи людського знання. Крім популярних видавництв потрібні конечно мати бодай найважніші підручники, які подають відомости будь теоретичні про орґанізацію, методи й завдання народньої освіти, будь про стан тої освіти у рідких народів. З заведенням цього рода бібліотек збільшиться зараз і число і якість президентів. Робота незвичайно улекшена, тим самим милліна, кислі й денніший. Правда, коло коштовне; але найвища пора закинути думку, немов би культурна робота мала потягати за собою найменші видатки. Зі зрозумінням, що культурна робота, коли має бути хосенна, мусить коштувати, найдуться потрібні фонди. А дадуть їх перш усього ті, для яких ця робота призначена. Лише треба їм це до очей показати і у тій потребі переконати.

V. Бібліотека.

Дальшим середником для піднесення народньої освіти і вихования народнього є людові бібліотеки. Незвичайно гарна й симпатична річ. Надто веде нас цілком певно до нашої цілі. Коли ми зможемо допровадити до того, щоби друковане слово стало невідлучним приятелем кождого члена нашого народа, буде не тільки вся дальша просвітна робота улекшена, але також щойно тоді зможемо сказати, що ми переструнили поріг великої будови народньої освіти і входимо в її нутро. Входимо до душі народа і її формуємо у самій найніжнішій і найбільш укритій для нас частині. На цей середник народньої освіти вказала нам перш усього Америка, за якою пішла зараз Анґлія. Істота американської бібліотеки зовсім инша, як істота европейської бібліотеки. В Европі служить вона головно науковим цілям і приступна лише для тих, які працюють науково. В Америці служить бібліотека народній освіті. Др. П. Лядесіґ каже, що „новітня народня бібліотека не повинна бути ні місцем поважної наукової праці, ні тереном романів, ні шкільною комнатою“. Вона має бути приступна як найширшому загалові. Вона має сама шукати читачів По словам орґанізаторів бібліотечного діла — „коли читач не йде за книжкою, то книжка повинна сама йти до читача“.

Кождий із нас, хто лише мав до діла із просвітною роботою, відчував добре, як нагу має бібліотека. Придумуємо всякі можливі способи, щоби як найлекше дійти до того, щоби книжка мала доступ у найдальшу закутину нашої землі. Згадую не мною кількакратно „Письмо з Просвіти“ в своїх річниках повно статтей про бібліотеки, як їх уладжувати, яким способом прийти до них, як виглядають бібліотеки в инших европейських краях, а головно, як виглядають і як зорґанізовані бібліотеки в Америці.

Воєнний стан перешкодив дальшій роботі у тім напрямі. Дуже можливо, що сьогодня був би вже який вислід цеї агітаційної праці. Одначе цей стан, який був у нас в часі до вибуху війни, ще дуже а дуже далекий від ідеалу. В столиці краю, у Львові, є кілька бібліотек, а з сих лише одна могласи в найліпшім разі надаватися до прилюдного ужитку, а саме бібліотека тов. „Просвіта". Однак і її організація, стан книжок, приміщення не відповідають вимогам, які ставиться до людових бібліотек. Поза Львовом лише деякі повітові міста могли пожеличатися власними бібліотеками. З тих одні, як Станиславів, Перемишль і Тернопіль мали свої давніші книгозбори, що їх в останніх роках перед війною прилюдили до прилюдного ужитку, а другі як Золочів, Рогатин, Болехів щойно поклали основи під власні бібліотеки. Що стан тих бібліотек після довготревалої воєнної хуртовини не найгарнійший, можна надіятися. Про бібліотеку в Рогатині, яка вже числила поверх 1000 томів, знаємо, що її зовсім знищено. Так само буде певно представлятися справа і в многих других місцевостях. А вжеж не можна назвати бібліотеками тих кількадесять книжочок, переважно дарових видань тов. „Просвіта" які находилися або ще й находять ся по сільських читальнях. Тут в дійсности справа не вийшла навіть поза обсяг азбуки, що так скажемо.

А прецї кождий відчуває, що так далі бути не може. Навпаки кождий відчуває, що в найблизшій будучности мусимо покрити увесь край цілою сіткою книгозборів, мусимо пустити в рух як найбільший бібліотечний апарат. Як в Америці навіть найдальше віддалена фарма має свою бібліотеку, так і ми мусимо допровадити до того, щоби кожда читальня, коли хоче заслужити на ту назву, мала у себе свій збір книжок. Правда, що ми ще можемо навіть мріти про те, щоби довести до такого стану річи як в Каліфорнії, де кожде ґрафство має мати свою центральну бібліотеку, свої відділи в різних частях ґрафства, свої стації для видачі книжок, свої автомобілі для розвожения книжок до найменших стацій, а навіть до дому читачів. Але можемо таки осягнути послідовною працею, щоби згодом повставали бібліотеки загальної освіти, які містили би систематичний вибір книг, які заспокоювали би потреби біжучої хвилі, які давали би знання книг і вказували самий порядок читання. Осягнути це можемо, користуючись тим, що загал відчуває потребу добрих книжок, а се є важним і первородним суспільним чинником. Так здійснювалася би та найважніша задача, яку поставлено метою при основанню читалень, задачу освідомляти і учити своїх членів, учити й виховувати народ.

В нинішніх відносинах справа закладання бібліотек представляє о много більші трудности, як перед війною. Різні тому причини. Та найважніші дві, які ще довго, навіть після закінчення війни будуть мати свій вплив. Перше є брак книжок. У воєнним часі завмер зовсім видавничий рух. А ті книжки, які видано перед війною, так розкуплені, що нині не можна дістати найпотрібніших видань. Друга причина знов та, що ціна

книжки, яку ще можна дістати, або яка друкується тепер, така велика, що на закупно книжок в цілі осягування бібліотеки треба дуже великих фондів.

Та хоч як безнадійно справа представляється під теперішню пору, не вільно нам її занедбувати, навпаки мусимо випробувати всі способи, які зроблять нам лекшою нашу задачу. В тій цілі належить при кождій нагоді поширювати думку осягування людових бібліотек. Засідання просвітних організацій, льокальні товариств, агітація в пресі повинні поставити, як одну з своїх точок справу людових бібліотек. Що це не буде трудна справа оживити в нашім народі інтерес до книжки, що лише потреба плянової і послідовної праці, переконують нас у тім многі докази із історії культури нашого народу. Князі Володимир Великий, а головно Ярослав Мудрий закладали вже перші книгозбори, останній при церкві св. Софії в Київі. Всякі наші літературні збірники і оригінальні твори із найдавнішої доби і із пізнішої повні глибоких думок на тему книжки-приятеля, книжки-порадника у всяких пригодах життя, книжки-жерела мудрости. Вони, як слушно говорить Франко в „Ізмарагді" морська глибина, з якої виносить той дивні перли, хто в них пірне аж до дна. Доказом того цей широко розгалужений культурний рух з часів козацтва, густо розкинені друкарні, як тільки друкарська штука стала більше відомою і поширеною. Доказом того і найновіші часи. Після берестейського миру і отворення границь розходилися всякі видання десятками тисяч по Україні, а видавничі стовариш.ення на Україні друкували деякі свої видання в мільонах примірників.

Щоби тому зарадити, потреба завести деякі нові способи як для придбання фондів на бібліотеки, так для придбання книжок і треба викликати, зглядно відновити у нашім народі замилування до книжок.

Перш усього членські вкладки до просвітних товариств мусять бути збільшені. Годі думати, щоби за дотеперішнє вкладку 2 К. в році можна заспокоїти потреби товариства і його членів. Та й з тих двох корон лише частина остає в повітовій організації, дві третини вкладок відсилається до осередного товариства. Буджети наших філій виносять смішно малу суму кількох соток корон. Ще гірше представляється справа по читальнях. Місячна вкладка, що хитається між 10—20 с. місячно, а нераз виносить 50 сот. на рік не дасть найменшої підставки не для розвитку, але навіть для вегетування читальні. Якби такий стан мав тревати далі, тоді годі говорити про які небудь реформи і новости в наших просвітних товариствах і їхніх відділах читальнях.

Відтак належить розвести як найбільше живу агітацію за тим, щоби в громадських буджетах була постійна рубрика на просвітно-культурні цілі, а між ними і на осягування бібліотек. Ця думка — загально прийнята в Америці — переведена тим способом, що поодинокі громади ухвалюють сталий додаток до податків на бібліотеки.

Не менше важною річю є розбудження замилування до книжок, щоби ось так викликати майже нанаситну жажду друкованого слова. Із збільшенням грамотности серед народу зросте потреба книжки. Із введенням всіх способів народньої освіти й народнього виховання (народні читання, виклади) зросте попит за книжкою. Одначе треба памятати, що тими способами виливаємо вже на старшу генерацію, себто її виховуємо доперва. Ясна річ, що вислід нашої роботи не стоїть у належнім відношенню до вложеного труду. Тимчасом для вповні успішного введення в життя людових бібліотек мусимо мати старшу генерацію вже вихованою. А це можливе лише тоді, коли звернемо увагу на дітвору й молодіж у шкільнім віці і коли не занехаємо вливати на молодіж в позашкільнім віці. Вже дітям треба показати, яку вартість мають книжки, яку користь приносять вони тому, хто з ними завсе щиру дружбу, яку приємність справляють вони всім тим, що їх читають. Сеж загально звісна річ, що діти і молодіж кидаються до читання книжок з таким запалом, якого не стрічаємо в пізнішім віці. Новітні педагоґи поручають навіть, щоби той запал здержувати у дітей і молодіжи, вказуючи на те, що цей наклін спричинює надмірний розвиток чутливости, надто розбуджує уяву, некорисно вливає на нервний устрій молодіжи. Ми одначе не маємо причини побоюватися тих некорисних наслідків, хочби тому, що лише мала скількість молодіжи із кругів нашої інтеліґенції, та молодіжи середних шкіл могла би це відчути. Навпаки майже увесь загал дітвори й молодіжи не знає зовсім, що не книжка і що то читання книжок. Тому належить безумовно подумати про те, щоби по всіх наших народніх школах повставали діточі бібліотеки. Як це створити, поучить нас примір тих шкіл, в яких введена самоуправа учеників (ць). Сама дітвора зложить гроші на ту ціль, а учитель (ка) постарається спровадити, закатальоґувати й визичати книжки. Зго́дом можна цілий заряд такої діточо-шкільної бібліотеки віддати самим ученикам (цям) під доглядом учителя (ки). До цеї цілі треба використати також доповняючу науку по народніх школах. А вже найбільше вказаною є річю вправа дітей засаду, щоби у всяких діточих орґанізаціях і кружках молодіжи, що мають на цілі позашкільне виховання, власна бібліотека займала як найпоказнійше місце. Так виховане ціле покоління людей візьме само в свої руки справу людових бібліотек і поставить її на відповідній висоті.

Представлена акція обчислена на дальшу мету. Тут одначе треба порадити, як зараз приступити до роботи, щоби бібліотека повстала як в кождім осідку філії „Просвіти", так і при кождій читальні.

Зав'язком бібліотек можуть стати книжки, які виплинуть із добровільних жертв. Поклики до жертв у книжках не остають без наслідків, добровільним жертвам завдячують майже всі наші бібліотеки свій початок. Правда, що бібліотека, яка тим способом повстала, є далекою від ідеального стану. Правда, що много

жертвуючих втрачає лише те, що їм забуває, або що для них не представляє вартости. Правда тим чином громадиться многа баласту. Але із жертв можна вибрати такий стілик вартного матеріялу, що буде покладена основа і зависок на будуче.

Другим джерелом, із якого можна би дати початок людовим бібліотекам, були би вже істнуючі наші бібліотеки. В багатьох із них находиться нераз по кілька примірників тої самої книжки, які лиш дармо забирають місце на полицях. Завдаче людових бібліотек є, що книжка не сміє пліснівіти; вона мусить працювати, мусить з честю гинути як той жовнір на полі битви мусить гинути в руках читачів, бо лише так сповнює вона свої завдання. Чи не був би можливий проект, щоби істнуючі наші бібліотеки, прислали до тов. „Просвіта“ списи тих книжок, які находяться в двох або й більше примірниках? Тов. „Просвіта“ може відтак після розгляду виказів зложити кілька пересувних бібліотек і переслати їх у такі місцевости, де ще нема нізкої людової бібліотеки.

А коли вже початок зроблений, коли найдеться у відповідній місцевости людина, що з любовю і розумінням займеться тим ділом, то нема найменшого сумніву, що найдуться і способи й середники розвивати такі книгозбори, щоби вони приносили як найбільшу користь.

Найбільше трудности буде представляти вибір бібліотекаря. Ще більшою вона буде в сільських читальнях. В останнім случаю мусить бути бібліотекарем хтонебудь із інтелігентів села. Коли головою читальні, заступником, скарбником мають і навіть повинні бути самі селяне, то уряд бібліотекаря мусить обняти той, хто найбільше розуміється на тім діл, хто може своєю радою послужити при виборі книжок до бібліотеки і може послужити радою членам, коли вони приходять питать, що читати. Завдання бібліотекаря слугувати читачеві, заложовати його цікавість, а дуже часто й думати про те, щоби ту цікавість викликати, вщіпити ту потребу читачам. А коли не особа займаюча уряд бібліотекаря, зацікавиться своїм ділом, використає досвід зложений у нас самих (див. розвідку Кушлі: „Як вести і основати бібліотеки при читальнях“ і річники „Письма в Просвіти“), то справа людових бібліотек піде певним кроком наперід.

Важною річю буде поговорити ще про те, якби найлішше уладити істнуючі бібліотеки, які не мають чисто наукового характеру, а не наближаються ще до характеру людових бібліотек. Перш усього належить звернути увагу на любовь, в якім поміщена бібліотека. Треба призначити одну комнату лише для уживку читачових, а як можливо другу для часописів і періодичних видань. Памятати треба про стало визначені години, які треба так уладити, щоби в бібліотеки могли користати як найширші верстви. В тій ціли управа бібліотеки мусить зробити усе, щоби як найбільше удогіднити користування нею. Приймаючи до відома всякі бажання читачових, давати поради що до вибору книжок до читання, помістити скриньку на письма,

в яких читачі подавали би письменно свої просьби до заряду. До важніших завдань управи буде належати спорядкування статистики, яка мала би на увазі все, що відноситься до читачів і читання. Бо важною річю є знати, з яких сфер рекрутувалися читачі і що найрадніше читали. В тій цілі добре є роздавати між читаючу публіку квестіонарі, укладкувати з ними письменну анкету, а навіть спільні гутірки про бібліотечні справи. В більших містах, а головно у Львові треба потворяти філії одної людової бібліотеки по окраїнах міста. Така філія мала би одну кімнату, приладжену для читачів. Вони виписували би на картках, які книжки хотіли би мати, а заряд бібліотеки постарався би в означені дні достарчити жадані книжки. Так укладжена бібліотека поширить книжку, і сповнить своє завдання: стати розсадником знання і освіти і буде важним чинником в культурній і просвітній роботі поміж найширшими і найдальшими кругами нашого народу.

Бібліотеки на заході і в Америці завели у себе спеціальні каталь о ґи, які улекшують як бібліотекареві його роботу, так і читаючій публиці розмяд у тім, що належить читати. Для початкуючого читача найбільшу пригоду становить белєтристика, згодом одначе повертається його інтерес до наукової літератури. І тут катальоґ відграє немаче ролю провідника, бо він містить в собі не лише імя автора й заголовок твору, але й подає все те, чого з книжки научитися і про що вона говорить. Декуди катальоґи йдуть так далеко, що точно поучають читачів, які книжки і в якім порядку мають читати, щоби поширити відомости у вибраннім питанню. І у нас належало би як найскорше приступити до видання таких катальоґів. Вони мають: „1) розгортати картину всесвіта, повинні малювати загальну перспективу фактів і ідей, знання і теорій: 2) повинні показувати дорогу, якою має поступати людина, що серйозно й в думливо працює на своєю самоосвітою, над вироблением свого загального світогляду". (М. Залізняк: Про бібліотеки загальної освіти. Письмо з Просвіти Р. 1911. ст. 143). Так отже катальоґ має стати поручаючим катальоґом, має провадити не тільки від книжки до книжки, але також від науки до науки, від одної галузі знання до другої. Тов „Просвіта" може звернутися до поодиноких фахових людей, щоб злагодили того рода катальоґи із всіх галузей людського знання. Наша наукова й популярна література може вже й тепер — відповідно зложена — дати суцільний образ стану знання в кождій галузи.

Другий рід бібліотек — се г. зв. м а н д р і в н і б і б л і о т е к и. Є це серії по кількайцять або кількадесять книжок, від белєтристики починаючи і всі галузі знання обіймаючі у відповідно приладжених скриночках з потрібним поручаючим катальоґом. Переходять вони від місцевости до місцевости, доповняють свою актуальність істнуючі бібліотеки. Ініціятори мандрівних бібліотек кажуть, що мандрівна бібліотека це бібліотека будучности, — бібліотека, що лучить найбільшу ощадність з найвищою продуктивністю. Зазначують вони одночасно, що

система мандрівних бібліотек сама по собі бистроумна, але може принести користь там, де постійна бібліотека підготовила під неї ґрунт, де відчувається вже потреба книжки. Та мимо того, що у нас постійних бібліотек дуже обмаль, вони у нас конечно потрібні, як довго ми не можемо мати наших громадських, читальняних бібліотек, що заслугували би дійсно на ту назву. До того потреба точного опрацювання, як має бути зложена мандрівна бібліотека. Систем в мандрівній бібліотеці має бути на стілько, щоби до поодиноких місцевостей приходили скриньки з книжками в певнім пляновім порядку. Деякі філії у нас (Львів, Золочів) ввели у себе мандрівні бібліотеки. Досвід одначе під тим оглядом майже зникаючий. На всякий случай не належить вдоволятися одним або двома примірниками таких бібліотек. Повітові філії мусять мати більшу скількість готових мандрівних бібліотек, щоби заспокоїти потребу як найбільшого числа читалень. Відповідно складений каталог, доданий до кожної скриньки з книжками буде важним показчиком як для читачів, так і для того, хто буде мати віддану бібліотеку до свого заряду.

Остався би ще один рід бібліотек — т. зв. б і б л і о т е к и н а в л а с н і с т ь. Ціллю їх буде послужити тим, що хотіли би завести у себе свої домашні бібліотеки. Складається їх пляново у різній величині, в ціні 100- 1000 корон і віддається охочому за рательною сплатою.

Можна би дуже говорити ще про багато річей, які відносилися би до організації цеї справи серед народних мас. Маю тут на думці удільовання всіх інструкцій в справі заснування бібліотек, друк і розсилка практичних порадників, видавання каталогів з підходящими книжками, посередництво в закупні книжок, поміч новим бібліотекам, образування бібліотекарів при помочі відповідних курсів тощо.

Вкінці одна увага. Не належить забувати й про те, що не можна доборонити читачів, як якась книжка уникодиться в наслідок частішого ужитку. Книжка в людових бібліотеках на те призначена, що вона має остаточно після своєї служби вийти неужитком. Чим більше віднадає знищених книжок, тим більший доказ, що книжку пильно читали. Лише радуватися треба, як бачимо, що зужиті книжки мусимо заступати новими свіжими. На тім становищи стоять усі бібліотечні орґанізації, а одна із них — не наша, але чужа — наліпила на своїх книжках карточки з короткими, але ядерними словами:

„Йди, світи і грій!
Згинь пожиточною!“

VI. Людові університети.

Найвищим степенем народньої освіти є л ю д о в і у н і в е р с и т е т и. Є не зорганізований і пляновий спосіб познання всіх галузей людського знання якомусь ґуртови людей в одній

місцевости. Популяризація науки з виключенням всякого фальшування і обрізування, в злуці із поширенням світогляду вносить нове життя поміж людей, отвирає їм очі на будову і сфері світа, вказує їм ясно муравлину працю людей на всякому полі, переконує їх наглядно в конечности знання, змушує до праці над собою, робить їх приступнішими новим кличам, промощує дорогу поступові, впливає на зміну й уліпшення життєвих форм. Одним словом завданням людових університетів є демократизація знання.

Різні є форми людових університетів. В містах і робітничих осередках служать вони головно робітництву, в хліборобських краях північної Европи подибуємо селянські університети, є також університети для всіх, до яких мають доступ всякі верстви без різниці. Декуди повстають кружки самообразування. Всі вони однак мають на меті подані вище цілі.

І у нас справа людових університетів не чужа. Обміркувано її теоретично, переведено також практично. Першим, який займався теоретично тою справою, був Е. Косевич, що на сторінках Літературно-наукового Вістника написав статтю про „Людові університети", вказуючи на роботу, яка ведеться під тим оглядом в скандинавських краях. Повернув відтак до цієї справи З. Скварко. Опісля довший час справа спочивала, аж наші просвітні товариства Галичини й Буковини почали знову роботу на тім полі, переходячи від теорії до практики. При головнім товаристві „Просвіта" завязалася окрема комісія людових університетів, а „Письмо з Просвіти" посвятило тій справі багато місця.

Практичною заохотою до справи людових університетів стали різні курси: торговельні і кооперативні, що їх устроювано майже у всіх повітах Галичини. За ними пішли ветеринарські курси. Вони переконали нас, що нарід горнеться дуже радо до участи в курсах і що члени курсів не жалюють коштів, щоби лише поширити своє знання та стати приготованими до щоденної боротьби за краще істнування. Таких курсів однак, що цілком заслугують на назву людових університетів, було не много в передвоєнній часі. Це були курси вищої освіти в Чернівцях і у Львові та один на селі, а саме в Черчі під Рогатином. Про перші поміщено ширші звідомлення. Що справа людових університетів захоплювала що раз ширші круги, доказом на те, що в Золочеві на зїзді видїлових читалень в р. 1911-ім ставить др. Ваньо справу оснування людового університету. У навіть наші бізнесці мали в своїм таборі в Гміндї також рід людового університету.

Тому, що по нашій думці мусимо перенести людові університети також на село, а організація такого курсу добре відома авторові отсих стрічок, замість теоретичних вказівок, як належить уладжувати такі курси на селі, слідує звідомлення із людового університету в селі Черчі, рогатинського повіту.

Було це осінню 1913 р. Видїли просвітних повітових товариств за почином місцевої філії товариства ім. Петра Могили

урадили використати обставину, що в Рогатині найшлося сильне інтелігентних фахових сил і зробити пробу, о скільки і чи людового університету може мати успіх на селі. Вибрало з того село, положене недалеко від міста і після порозуміння з місцевою читальнею приступлено до уладження людового університету на протязі шести місяців, від жовтня 1913 до марта 1914 р. Наука відбувалася три рази в тижні (второк, четвер і субота) в годинах від 5—8 вечером. Учасником курсів міг бути кождий грамотний, що покінчив народню школу і 18 рік а не перестушив 45 року життя. Кождий із них мусів зложити зобовязання, що не опустить без дуже важної причини пів дня науки . Після скінченого курсу мали всї учасники приступити до іспиту, з якого видано усім свідоцтва з зазначенням загального успіху із предметів, подаваних на курсі. Треба признати, що як учителі курсів, так і учасники в числі поверх 30 додержали прийнятих зобовязань. Вдоволення було таке велике успіх так видимий, що постановлено приступити в слідуючу осінно-зимовім періоді до орґанізування дальших курсів. Світова війна перешкодила однак сьому намірові.

Предмети, які викладано в людовому університеті, були слідуючі: Етика в злуці з історією християнської релиґії та історією других релиґій, історія України, географія і геольоґія України, українське письменство, старинна історія, історія середніх віків і нової доби, політичний і державний устрій Австрії і Росії, правний устрій, суспільні науки, кооперація в злуці з торговельним і вексельним правом, рахунковість з математичними відомостями, природничі науки і біольоґія, анатомія чоловіка і гиґієна, фізика, астрономія, хеміа, торговельна ґеоґрафія, ґеометричні рисунки. Учили самі фахові люди, головно учителі ґімназій в Рогатині, а крім них упрошені люде з практичним і лікарським образуванням.

Для оживлення науки послуговувалися прелєґенти всїми можливими з наукових кабінетів ґімназій, скіоптіконом і світлинними образами. Що до природних наук, фізики й хемії переводжено з учасниками практичні вправи на взір науковой роботи. Спосіб научання всіх предметів був того рода, що прелєґент повторював що лекції із своїми слухачами те все, чого научив за конференційної години і те, чого вчив на годині. Кожда задана партія була предметом іспиту. Розходилося о те, щоби подане знання утрвалити в голові і не пійти ні одним кроком наперед, доки кождий учасник не опанував як слід матеріялу.

Уладжений під кінець марта іспит був великим святом в селі і виказав, що зложений труд не був даремний. Він переконав орґанізаторів курсу, що всї думки не належить вважати, але після зробленого досвіду переходити й поступно в других селах. Була повна надія, що слідуючої зими стане можливим при відповіднім розложенню сил уладити так по три курси в двох ріжних селах. На жаль, — робота перервалася з причин незалежних від орґанізаторів.

Подаючи отсе звідомлення до загального відома, я виовні свідомий, що не всюди є змога уладити того рода курси чи людові університети. Не всюди найдуться потрібні покази до оживлення науки. По моїй думці однак всюди там, де находиться українська середня школа, де находиться більший гурт інтеліґентних людей, не вільно залишити думки про людові університети. Обсяг і число викладаних предметів може бути відповідно розширений або обмежений: сама думка однак повинна бути введена в життя.

В місцевостях, які не розпоряджають відповідною скількістю людей, належить ввести покищо курси вищого читання, писання і рахунків. До того можна придбати всюди учителів, а з уладженням того рода вищих курсів підготовляється ґрунт під людовий університет, промощується дорогу до самоосвіти.

При головнім товаристві „Просвіта“ відчувається потреба бюра наукової поради, до якого міг би звернутися кождий, хто хоче самоосвітою добути собі більшого знання. Покликання такого бюра на часі, тому не відкладати справи.

Коли приступимо до цього рода народньої освіти й виховання, як до конечного рода праці в українськім місті і селі, сповнимо одно з найважнійших завдань, а зокрема підпесемо наше село культурно, створимо із села правдиву кріпость народної свідомости. Додаймо до того наукові прогульки, як також одного із середників освіти, то побачимо, що вложений, безкорисний труд переконає селян в потреби і значінню інтеліґенції, в потреби тих культурно-просвітних інституцій, яких заходом устроєно людові університети. А цього розуміння нам дуже потреба, бо крайна пора поставити просвітньо-культурну роботу на найширших підвалинах, добуваючи для неї як найбільше матеріяльних середників. А добудемо їх від народу лише тоді, коли він зрозуміє ту потребу.

VII. Читальняні доми.

Зясовані у попередніх статтях способи народньої освіти й виховання не буде можна перевести як слід в життя, як не створимо в наших селах осередків, звідки буде можна розвести будь всі, будь деякі із поданих способів. Осередками будуть читальняні доми, як конечна умова успішної праці. В кождім українськім селі мусять читальняні доми стати попри шкільний будинок, найважнійшою, найбільшою і найгарнійшою будовою.

Під сим оглядом теперішній стан дуже сумний. Воєнне лихоліття не поправило його, але погіршило. Хто знає наше село і бував по читальнях, знає добре, що є це будь найменші, будь власні будинки, зовсім непригожі на те, щоби вони були пристановищем культурно-просвітної праці. Одна маленька, тісна і низька комната, в якій дуже часто поміщується читальняна крамниця, це типовий образ читальняного дому. Є лише

декілька місцевостей в Галичині, в яких читальняний дім має дві або три комнати, а на пальцях можна полічити такі, в яких находиться більша салі на сходини, виклади, аматорські вистави, тощо.

Не дивниця, що життя в читальнях упадає. А не упаде воно, як члени будуть видіти, що це становить для них найбільшу приємність зайти до товариства. Товариство мусить подбати про те, щоби члени до нього спішили, й, до місця, де з пожитком і приємністю доведеться їм провести кілька годин.

Конечною отже являється річю розвести плянову, енергічну працю в тім напрямі, щоби в кождім українськім селі повстав в найкоротшім часі більший будинок, заложений з кількох комнат та одної великої салі на виклади, вистави й концерти. Як дійти до цього, се вже була би річ місцевих комітетів. Вони старалися би, щоби громади призначували гарні площі під будову читальняних домів. Вони змагали би до того, щоби кождий меншканець села уважав читальняний будинок своїм будинком, щоби кождий був заінтересований у поставленню й здвигненню будинку. В того рода будинку мусить бути окрема комната для тих, що хочуть прочитати книжку або часопись. В тій комнаті буде поміщена бібліотека. Дві або три комнати призначені виключно для товариських сходин і забав. Бож прені трудно уявити собі, щоби дві або й більше соток членів збиралося в одній комнаті, в якій не можуть навіть свобідно повернутися. Надто кождий вік має свої вподобання й потреби. Старші шукають старших, молодші гуртуються радше окремо від них. Коли перші потребують спокійної, поважної гутірки, так других потягає забава, співи, весела розмова із сміхами й жартами. А вжеж хиба ніхто не заперечить потреби одної великої салі, яка буде сповняти своє завдання тоді, коли всі члени мають користати із зібрань, брати участь в спільних читаннях, викладах, аматорських виставах і концертах.

Поставмо в кождім селі такий будинок, а побачимо, що культурно-просвітне життя по наших селах піде скорим кроком наперед. Устануть нарікання на те, що читальні не проявляють життя. Життя прийде само, бо найдеться місце, в якім воно зможе свобідно розвиватися.

Закінчення.

Подаючи отсей короткий нарис просвітної і культурної роботи серед нашого народу, зовсім не думаю, що я подав щось нового й нечуваного нашій громаді, або що вичерпав отсим всі способи такої праці. Навпаки я старався піднести всюди, що справа в нас обмірковувана, декуди навіть докладніше, ніж в отсім нарисі. Всюди старався я зазначити, що майже усе сказане й зображене є оперте на практиці. Правда, що отся практика не всюди переведена, правда, що практична робота лише денеде, спорадично проявлялася; в деяких місцевостях

і то нечисленних залежала виключно від доброї волі одиниць, які посвячували лише свій вільний, але дуже обмежений час на просвітню працю.

Я певний, що відносини не зміняться так скоро, і не довгий час буде спочивати увесь тягар культурно-просвітньої роботи на людях доброї волі. Їм якраз хотіл я послужити таким підручником, як в даних умовах, при невеликім гуртовім робітництві, при дуже обмеженім апараті можна зробити велике діло.

Не думаю одначе, щоби те вистарчало. Навпаки, навіть тоді, як мені удалося би це осягнути і мій нарис послужив підручником просвітньої роботи, то справа спочивала би на мертвій точці, коли би не наступив перестрій нашої культурно-просвітньої праці під кождим оглядом.

Перестроюючи її, мусимо не тільки наближатися, але навіть вводити у себе те все, до чого додумалися инші народи на тім полі. Примітивний і елементарний спосіб мусить уступити новішому поглядови, що культурно-просвітня робота вимагає великого вкладу матеріяльних і морально-духових сил, щоби сповнила своє завдання. Верхи нашої громади, инші одиниці, які провадять народньому життю, мусять зрозуміти, що організація праці того роду має спочити на ширшім вкладі капіталів. Як кооперативні, торговельні, фінансові товариства означують цілі ряди робітників і фахових сил, так і в культурно-просвітній роботі мусить думка виплородіє, кождої вечірньої години вийти в життя. Щадити тут не можна, коли не хочемо, щоб дійсність не закинула собі з нас, що ми не хочемо, коли ми в час поступу, технічних улекшень працювали не так, як по дівося перед десятками літ. Зрозуміймо ту потребу, мусить вийти за поріг з долу. А до того має доступ кождий праці, до якої закликує мій нарис. Обивні нею всі верстви нашого громадянства, з уваги дисципліни того віку, мають, вихователями у тім, що їх повинність є дбати про свої потреби і не жалувати пінязів, коли вазне їм те, щоби їх дотягнути вгамовлися. На дітей і молодіж звертати увагу, виховувати їх з найбільшою часу, який можна надійти; а надійде тим скорше, коли праця над народним вихованням піде всесторонньо, пляново і послідовно.

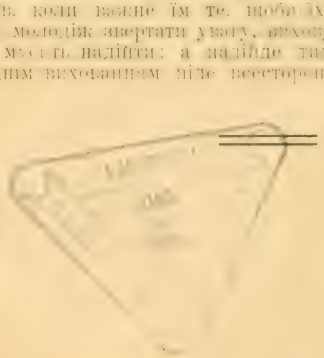

ЗМІСТ:

Вступні уваги 1
I. Народні читання 3
II. Літочі городи, товариництва молоді [illegible] 7
III. Курси неграмотних (аналфабетів) 8
IV. Виклади 9
V. Вікторини 10
VI. Людові університети 11
VII. Читальняні доми 12
Закінчення 13

НОВІСТЬ!

Вже появилася велика історична повість

КНЯЗЬ ЯРОСЛАВ ОСМОМИСЛ

в двох частях

I. За Погорину Волость і II За любов.

Написав: **Осип Назарук.**

Повісти наторощена Михайлівою премією „Просвіти", має 27 аркушів друка великої вісімки і [illegible] ілюстрацій: ціну і одна друга виносить [illegible] ної ціни і пересилку. Повісти [illegible] долучив [illegible] Осмомисла та генеалогічна [illegible] Ліній Гуриївського роду. Папір [illegible] двох кольорів і виразний, нумерація стежок прибільшена, зрозуміла і стереотипованими знаками.

Особливе заінтересування викличе [illegible] Фундатора Михайлівої премії, графа М. Тишкевича, подана на вступі книжки.

Ціна 20 К, на порто і опакування долучити 2 К.

Замовлення приймає: Канцелярія Тов. „Просвіта"
Львів, Ринок ч. 10.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCK

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRAR

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS IT
39 12 05 20 09 0